

УДК 340.12

Николина Катерина Валеріївна –

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії права та держави

Юридичного факультету,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ел. пошта: nykkatya@gmail.com

ORCID 0000-0002-8603-1013

Kateryna V. Nykolyna –

candidate of juridical sciences, associate professor,

assistant professor at the department of theory of law and state of

the Faculty of Law,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

(60 Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine)

Юридична процедура як стратегія легітимації юридично значимих рішень

В статті досліджується взаємозв'язок легітимності та дотримання юридичної процедури. Обґрунтовується виокремлення процедурної легітимності як самостійного різновиду. Зроблено висновок про розширення сфер необхідної легітимації юридично значимих рішень, зокрема в межах неюрисдикційних способів вирішення юридичних спорів (медіація, корпоративні відносини, мирові суди тощо).

Ключові слова: легітимність, легітимація, юридична процедура, процедурна легітимність, належна юридична процедура.

В статье исследуется взаимосвязь легитимности и соблюдения юридической процедуры. Обосновывается выделение процедурной легитимности как самостоятельного вида. Сделан вывод о расширении сфер необходимой легитимации юридически значимых решений, в частности в рамках неюрисдикционных способов решения юридических споров (медиация, корпоративные отношения, мировые суды и т.д.).

Ключевые слова: легитимность, легитимация, юридическая процедура, процедурная легитимность, надлежащая юридическая процедура.

K. V. Nykolyna Legal Procedure as a Strategy for Legitimizing Legally Significant Decisions

The article explores the relationship between legitimacy and legal compliance. In order for the rules of law to be effective, not just abstract texts, they must comply with certain general principles / criteria that express a generalized public perception of justice. The author argues that the process of such recognition or justification substantially conveys the term "legitimation", which results in its own legitimacy as a belief that the authority is properly used by the subject.

It is worth noting that the need for legitimization is expanding today. In particular, the validity of some international organizations directly affects their ability to issue new rules and regulations. The importance of the concept of due process or of procedural fairness for public legal activity is beyond doubt. At the same time, procedural principles within non-jurisdictional types of legal process have become increasingly important lately. Today, alternative dispute resolution is a bit skeptical, as the legal procedure in this case is not clearly regulated by official rules. This may pose a certain threat to the violation of the rights of one of the parties to the dispute, give rise to the possibility of abuse, and accordingly question the legitimacy of the decision. That is why we emphasize that clear criteria within the concept of due process, which would apply to all cases of legally significant decisions, should be formulated at the level of legal regulation.

In the course of the study, the author concludes that the assessment of the legitimacy of legal procedures by ordinary people (both formal and informal) is directly dependent on the observance of procedural fairness,

which includes such characteristics as impartiality, transparency and respect for human rights. It is the adherence to the procedural requirements and rules that testifies to the legitimacy of the results achieved or the decisions taken. If the authorities need to confirm that an institution has the appropriate authority to make decisions in a particular area, then legitimacy requires confirmation that these powers are exercised properly.

The author reasonably emphasizes that procedural legitimacy should be considered as a separate and binding component of the legitimacy of any legally significant decisions, including in the alternative ways of resolving legal cases.

Keywords: *legitimacy, legitimacy, legal procedure, procedural legitimacy, due process of law.*

Постановка проблеми. Даючи характеристику правової держави, мабуть, кожен уявляє собі приблизно таку ідеальну модель: коли правосуддя здійснюється чесно і справедливо, коли арешти, допити і розслідування проведені належним чином за відсутності порушень прав людини. Забезпечена реальна, а не декларована доступність правомірних засобів захисту, усунене необґрунтоване затягування строків та бюрократизація в процесі взаємодії влади та особи. Саме тому особливо актуальним для сьогодення є питання дії норм права в аспекті забезпечення безперешкодної реалізації прав і свобод людини, важливу роль в якому відіграє розвиток теорії юридичного процедури.

Коли пересічний громадянин замислюється над правом, він, передусім, уявляє комплекс певних стандартів поведінки (простіше кажучи, що можна робити, а що забороняється відповідними нормами). Якщо ж про право розмірковує юрист, він думає також про сукупність юридичних процедур (проваджень), за допомогою яких вказані стандарти поведінки формуються та реалізуються. На сьогодні питання про те, хто приймає рішення, є настільки ж важливими, як і суть основного рішення, оскільки від дотримання процедурних правил безпосередньо залежить легітимність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорії «легітимність» та «легітимація» є порівняно новими для вітчизняної теоретико-правової науки. Як правило, вони є об'єктом дослідження в межах політології та соціології. Зокрема, на увагу заслуговують праці таких вчених, як Ранді І. Барнетт, Ю. Габермас, А. Заєць, І. Кравець, П. Розановалон, Р. Лівшиц. Однак, на нашу думку, легітимація може бути пов'язана не лише з державною владою. Власне вона стосується процесу прийняття всіх юридично значимих рішень.

Саме тому метою статті є дослідження провідної ролі юридичної процедури для забезпечення легітимності в юридичній діяльності, а також обґрунтування нагальної потреби у розробці та нормативному закріпленні критеріїв процедурної справедливості.

Невирішені раніше проблеми. В сучасних умовах ускладнення суспільних відносин актуалізується необхідність не лише теоретичної розробки процедурної форми, яка виступає гарантією легітимності юридично значимих дій, а й правового регулювання вітчизняної концепції належної юридичної процедури. Не зважаючи на активне використання терміну «легітимність», у вітчизняній юриспруденції досі не сформувалась концепція легітимності. Наразі без достатньої уваги залишається питання аналізу взаємозв'язку легітимності та дотримання процедурних правил.

Виклад основного матеріалу. В умовах, коли постулати юридичного позитивізму все частіше піддаються критиці з боку правників, виникає питання про підстави імперативності офіційно встановлених норм права. В Україні потреба теоретичної розробки концепції легітимності гостро постала після 2014 року, коли громадянське суспільство ідентифікувало існуючий режим як нелегітимний та змінило його шляхом революції. Право на реалізацію громадянської непокори, в тому числі право не дотримуватись неправових законів безпосередньо в філософії права пов'язане із визнанням та підтримкою існуючого правопорядку. Іншими словами, щоб норми права були дієвими, а не лише абстрактним текстом, вони повинні відповідати певним загальним принципам/критеріям, що виражають узагальнене суспільне уявлення про справедливість. Ми вважаємо, що процес такого визнання чи виправдання змістовно передає термін «легітимація», результатом якої є власне

легітимність як переконання в тому, що повноваження використовуються суб'єктом належним чином.

В цьому контексті цікавим є підхід А. В. Полякова, який зауважує, що інтерпретація текстуальної норми як норми належної поведінки буде означати її соціальну легітимність та наявність у неї правового значення[1, с. 447]. Це твердження призводить до висновку, що правові інститути та норми, які вони продукують, є ефективними лише коли вони сприймаються як легітимні, а не лише легальні.

Варто зауважити, що сфера необхідності легітимізації на сьогодні розширюється. Зокрема підтвердження правомірності функціонування деяких міжнародних організацій прямо впливає на їх здатність видавати нові правила і норми. Як стверджують Бучанан і Кеохан "оцінка легітимності має значення, тому що в демократичну еру міждержавні інститути будуть процвітати лише в тому випадку, якщо демократична громадськість буде розглядати їх як легітимні"[2, с. 407].

Крім цього, можливо ставити питання про легітимність рішень, прийнятих в межах неюрисдикційних (альтернативних) способів вирішення юридичних спорів. Активний розвиток медіації, створення мирових судів обумовлює наявність відповідних стандартів розгляду справ та механізмів визнання їх результатів. На сьогодні альтернативні способи вирішення спорів викликають певний скептицизм, оскільки юридична процедура в даному випадку чітко не врегульована офіційними нормами. Це може становити певну загрозу порушення прав однієї зі сторін спору, дає можливість прояву зловживань, а відповідно ставить під сумнів легітимність прийнятого рішення. Саме тому ми наголошуємо, що чіткі критерії в межах концепції належної юридичної процедури, які б поширювались на всі випадки прийняття юридично значимих рішень, повинні бути сформульовані на рівні правового регулювання. В попередніх дослідженнях нами вже піднімалось питання необхідності розробки вимог процедурної справедливості"[3].

Як дуже слушно зазначає М. В. Антонов, легітимність права може проявлятися, як мінімум, в трьох аспектах, які, цілком можливо, будуть між собою розходитися в конкретних

ситуаціях: суб'єктна, процедурна і змістовна легітимність[4, с. 57]. Легітимність з точки зору суб'єкта проявляється у схваленні його дій суспільством і, як правило, стосується вищих органів держави або Президента. Певне юридично значиме рішення може піддаватись сумнівам щодо легітимності за своїм змістом. В якості ілюстрації можна навести приклад так званих «диктаторських законів 16 січня», прийнятих Верховною Радою України 2014 року. Вони обмежували права громадян, надавали органам державної влади більшу свободу дій у сфері покарання учасників акцій протесту і мали на меті криміналізувати опозицію та громадянське суспільство. Саме через суперечність принципам права, необґрунтоване порушення прав людини вони викликали супротив з боку громадян і фактично втратили легітимність, а отже дієвість. Крім цього, вказані закони були ухвалені з грубим порушенням регламенту і законодавчої процедури, в результаті чого відбулась втрата процедурної легітимності.

Значення процедурної форми складно переоцінити в сфері діяльності публічно-владних суб'єктів, оскільки вони зобов'язані діяти виключно в межах нормативно встановленого офіційного порядку. Це в свою чергу є гарантією забезпечення прав людини, верховенства права, в тому числі дотримання принципу юридичної визначеності. Справедливо з цього приводу зазначає М. С. Смольянов, що головною причиною частих порушень прав людини виступає невисокий рівень практики і теорії процедурного регулювання[5, с. 3]. Будь-яка процедура вибудовує межі, в яких має діяти суб'єкт. В такому контексті вона виступає з одного боку засобом прогнозування його дій, а з іншого – обмежує прояви свавілля.

Основний сенс, ідея юридичної процедури і, отже, її цінність, полягає в забезпеченні досягнення бажаного правового результату, який досягається шляхом подолання наслідків, викликаних людськими помилками і навмисними довільними діями. Простіше кажучи, юридична процедура виступає однією з основних гарантій забезпечення прав людини на всіх етапах від створення до реалізації права.

Однак, слід усвідомлювати, що офіційне закріплення певної процедурної моделі ще не є панацеєю від зловживань і свавілля з боку

суб'єктів влади. Важливим моментом є розробка чітких вимог і критеріїв юридичної процедури. Значна частина цих вимог розроблена в рамках доктрини «належної правової процедури» (due process), що сформувалася в країнах загального права - Великобританії і США. Вона функціонує в усіх розвинених країнах, і визначається як процесуальні принципи або процедурні гарантії.

Так само, як верховенство права історично вважалося центральним компонентом легітимної урядової системи, так само процедурна справедливість є основою підставою того, наскільки люди вважають владу легітимною[6, с. 23].

Важливість концепції належного юридичного процесу або процедурної справедливості для публічної юридичної діяльності не викликає сумнівів. Разом з тим, останнім часом все більшого значення набувають процедурні принципи в межах неюрисдикційних видів юридичного процесу. Оцінка пересічними людьми легітимності юридичних процедур (як формальних, так і неформальних) безпосередньо залежить від дотримання процедурної справедливості, яка включає в себе такі характеристики як неупередженість, прозорість та повагу до прав людини[7, с. 4].

Залежність легітимності від правильного застосування норм уповноваженими органами була проаналізована ще Максом Вебером в межах концепції раціонально-правової легітимності[8]. В сучасних демократичних державах це має прояв на рівні закріплення процедурних стандартів здійснення юридичної діяльності, таких як неупередженість, гласність, доступність, законність тощо.

Саме дотримання процедурних вимог та правил свідчить про легітимність досягнутих результатів або прийнятих рішень. Якщо влада потребує підтвердження, що та чи інша інституція має відповідні повноваження приймати рішення в певній сфері, то легітимність вимагає підтвердження, що ці повноваження здійснюються належним чином[9, с. 9]. Отже, сам факт закріплення повноважень ще не гарантує досягнення бажаного результату. Необхідним є ще правильне їх використання.

Варто наголосити, що роль процедурних правил залежить від типу правової системи. Зокрема, в англо-американській правовій

системі цілком можливе винесення рішень без офіційних юридичних текстів, які встановлюють норми матеріального права. В такому випадку судді повинні керуватися не стільки законом, скільки тим, щоб на основі вільного судового розсуду діяти відповідно до права, яке підлягає захисту і до встановленої процедури судової діяльності.

В романо-германській правовій системі першочергове значення має вирішення юридичної справи на підставі конкретної правової норми, офіційно зафіксованої в законодавстві. Таким чином певні процедурні вимоги стають другорядними. Втім, наприклад, в Конституції України були внесені зміни і на сьогодні зазначається, що суддя у своїй діяльності керується верховенством права, а не законом як було в попередній редакції. Отже, в судовій практиці виникають обставини, коли суддя змушений виносити рішення на підставі загальних принципів, стандартів захисту прав людини, актуальної судової практики. В такому разі легітимність прийнятих рішень може бути підтверджена лише дотриманням вимог процедурної справедливості.

Аналіз юридичної літератури дозволяє стверджувати, що значна увага при дослідженні процедури в праві приділяється встановленню послідовності етапів, стадій вчинення окремих юридично значимих дій, тобто дотриманню формально закріпленого порядку здійснення відповідного виду юридичної діяльності. Натомість, вважаємо, що принципово важливим є відповідність конкретної юридичної процедури визначеним вимогам, які б свідчили про її належність, що в свою чергу забезпечило б ефективне досягнення бажаного правового результату.

Важливим в цьому контексті є також аналіз поглядів Л. Фулера, який виходячи із твердження, що закон керує діями людей і оцінює їх за допомогою загальних норм, стверджував, що будь-який кримінальний статут має бути досить ясним, щоб виконати своє подвійне призначення: адекватно попереджати громадян про характер заборонених дій та забезпечувати адекватні провідні принципи судового розгляду, узгодженого із законом. Якщо спробувати поєднати все це в одному реченні, то важко

знайти кращий вислів, аніж «належна правова процедура» [10, с. 101].

В сучасних умовах стає очевидним, що для існування правопорядку мало лише зрозуміло і чітко сформулювати та офіційно закріпити існуючі правила поведінки. Достатньо лише уявити, які руйнівні наслідки для правової системи настануть, якщо норми будуть встановлюватись в довільному порядку і змінюватись від випадку до випадку, або не будуть належним чином оголошені і доведені до відома членів суспільства. Це в черговий раз підтверджує, що процес легітимації правових норм та їх реалізація, а особливо застосування

повинні відповідати відповідним принципам процедурної коректності.

Висновки. Важливість процедурності як основної ознаки будь-якого легітимаційного процесу, на наш погляд, полягає в тому, що таким чином усувається можливість сваволі уповноважених суб'єктів. Процедурна легітимність повинна розглядатись як окрема і обов'язкова складова легітимності будь-яких юридично значимих рішень.

Список використаних джерел:

1. Поляков А.В. Общая теория права. Курс лекций. Спб.: Юрид. Центр Пресс, 2001. 642 с.
2. Buchanan, A., & Keohane, R. O. The Legitimacy of Global Governance Institutions. *Ethics & International Affairs*, 2006. 20(4), 405–437.
3. Николина К.В. Належна юридична процедура: теоретичні аспекти визначення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*, 2012. С.44-46.
4. Антонов М. В. Легитимность и действие прав. *Труды Института государства и права РАН*. №3, 2018. С. 48-81.
5. Смольянов М. С. Юридическая процедура как гарантия прав человека: дисс ... канд. юрид. Москва, 2011.198 с.
6. Tyler, T. R. Why people obey the law. Princeton University Press, 1990. 269 p.
7. Tyler, Tom R. and Hollander-Blumoff, Rebecca. Procedural Justice and the Rule of Law: Fostering Legitimacy in Alternative Dispute Resolution. Faculty Scholarship Series, 2011. 21p.
8. Weber, M. Economy and Society. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1978. 1462 p.
9. Tallberg, J. & Zürn, M. Rev Int Organ. The legitimacy and legitimation of international organizations: introduction and framework. *The Review of International Organizations*. Volume 14, Issue 4. 2019. pp 581–606 <https://doi.org/10.1007/s11558-018-9330-7>.
10. Фуллер Лон Л. Мораль права: Пер. з англ. Н.Комарова. Наукове видання К.: Сфера, 1999. 232 с.

References:

1. Poliakov A.V. Obshchaia teoriya prava. Kurs lektsyi. Spb.: Yuryd. Tsentr Press, 2001. 642 s.
2. Buchanan, A., & Keohane, R. O. The Legitimacy of Global Governance Institutions. *Ethics & International Affairs*, 2006. 20(4), 405–437.
3. Nykolyna K.V. Nalezhna yurydychna protsedura: teoretychni aspekty vyznachennia. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*, 2012. S.44-46.
4. Antonov M. V. Lehytymnost y deistvye prav. *Trudi Ynstituta hosudarstva y prava RAN*. №3, 2018. S. 48-81
5. Smolianov M. S. Yurydycheskaia protsedura kak harantyya prav cheloveka: dyss ... kand. yuryd. Moskva, 2011.198 s.
6. Tyler, T. R. Why people obey the law. Princeton University Press, 1990. 269 p.
7. Tyler, Tom R. and Hollander-Blumoff, Rebecca. Procedural Justice and the Rule of Law: Fostering Legitimacy in Alternative Dispute Resolution. Faculty Scholarship Series, 2011. 21 p.

8. Weber, M. *Economy and Society*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1978. 1462 p.
9. Tallberg, J. & Zürn, M. Rev Int Organ. The legitimacy and legitimation of international organizations: introduction and framework. *The Review of International Organizations*. Volume 14, Issue 4. 2019. pp 581–606 <https://doi.org/10.1007/s11558-018-9330-7>
10. Fuller Lon L. *Moral prava: Per. z anhl. N.Komarova*. Naukove vydannia K.: Sfera, 1999. 232 s.